

חנה

א

הרכבת יצאה מהתחנה בצפירות עזות. הרציף התמלא עשן סמיך מהול באדים לבנים של קיטור. תיירים בחליפות לבנות ובכובעי שעם קולוניאליים נפרדו מעיר הקודש בנפנוף מטפחות לבנות, כאילו היו אלה דגלי כניעה של הסולטן העות'מאני לאימפריה הבריטית, שהשמש אינה שוקעת בה לעולם. ערב רב של נוסעים, חלקם חבושים תרבוש אדום וציצית שחורה מתבדרת מאחוריו, חלקם ב'כאפיות', ויהודים ספרדים לבושים 'קומבז' מפוספס וטורבאן על ראשם. אברכים של משי נראו כפינגווינים שחורים במגבעותיהם ומעיליהם.

בפרידה יש קורטוב מטעמו המר של המוות, כי מי ידע אם הנפשות הנפרדות עתה עוד ישובו ויפגשו עם יקיריהם שהותירו אחריהם. סבלים אחרונים ירדו במרוצה מן הרכבת שהחלה נעה לאיטה. מנהל התחנה, עב בשר, לבוש מדים ומצחייה אדומה של אדמירל הצי הטורקי, שנשלח לכבוש את מלטה, שב על עקבותיו כעבור שבועות וחודשים והכריז בחזה נפוח: 'מאלטה יוק', אין מלטה. ה'אדמירל' שרק במשקית עד שלחיו התאדמו והתנפחו ככדור פורח קודם המראתו.

המסוף התרוקן והתמלא חליפות כבית הלוויות בימי כולרה. דיליז'אנסים רתומים לסוסים ואוטובוסים זעירים, שזה לא מכבר יצאו מבית היוצר, המתינו לנוסעים בפתח התחנה. כל רכבת עמוסת נוסעים שיצאה לדרכה הותירה את הדיליז'אנסים מאחור וגרמה שברון לב לבעלי העגלות בקו ירושלים-יפו, שפרנסתם הלכה ונשמטה מידם. בשיח עגלונים הבינו ותיקי התחבורה בין ירושלים ליפו כי זמנים חדשים בפתח – הרכבת והאוטובוסים, שהגיעו זה מקרוב לארץ ישראל, עתידים להדיח את העגלונים ואת עגלותיהם אל גרוטאות ההיסטוריה, שירושלים התברכה בהן. אומר העגלון סלים אבו-שוארב: "אפילו המרכבה של משה מונטיפיורי שלכם הולכת ומתפוררת תחת השמש הקופחת וסערות הגשמים בחצר 'בצלאל', ואין מושיע. האבטובוס העלוב והמגוחך, אינו משתווה בהידורו המלכותי לצמד סוסים לבנים ומרכבה עם מושבי קטיפה ארגמניים... דרכו של עולם, שכלי תחבורה אלה עוד ישתפרו ויתחדרו והסוסים המצומקים שלנו, שהובילו בלי טרוניות עד אפיסת כוחותיהם בין ירושלים ליפו, יישלחו לאנחות". משיב לו ליפא העגלון: "ראו גם ראו, אפילו הלחן של המנון הציוניסטים 'התקווה' אינו אלא שיר עגלונים רומיני... מן הסתם במהרה יוחלף להמנון נהגי האבטובוס...". מסכם את הדיון מוישה סגל, מנהיג הבאָלעגאַלעס: "אחיי העגלונים", אומר מוישה, "אנו ניצבים בזמן הרת עולם, בשעת בין השמשות, במלחמת איתנים בין שתי רשויות. חיילי מלך אדום נערכים למלחמה על התוגרמים העות'מאנים ולא יותירו אבן על אבן. חיילי הסולטן ירום הודו עומדים בשער ומי יערוב לנו מה ילד יום. אוי לנו מן היש ואבוי לנו מן העתיד לבוא. מי אנחנו ומה אנחנו שנשנה פני הדברים. הבה נכין קופות צדקה ונלך לאסוף מעות צדקה יחד עם עניי הכותל".

רעש והמולה של רוכלים סודנים. תמירים כמינרט ולבושים גלימות לבנות של כוהנים במקדש המעלים ריחות של מור ולבונה מחצרמות. פניהם שחורות כשולי הקדירה ומבהיקות כשמן המשחה למלכי בית דוד במעלה הר הזיתים. עשן סמיך כעשן הקטורת התאבך ממתקן הבוטנים הקלויים. הרוכלים הסודנים הכריזו על מרכולתם במבטא אפריקאי כבד, שבקע משפתיים עבות ומפה שנתמלא כביכול בולבוסין חמים. בפינה אחרת של המסוף הכריז מוכר הכעכים החמים, הרבודים סומסום ואבקת זעתר, וקולו מתגלגל כמואזין, ששכח לרדת ממרומי המינרט. מוכרי ה'סוס', משקה שחור מריר, ו'תמר הינדי', משקה חום חמצמץ. אלה גם אלה נשאו על כרסם כד חרס גדול, מוקף גושי קרח וכוסות. המוכרים ליוו עצמם בצ'לצ'לי צלחות נחושת, שנשקו זה לזה בצליל מונוטוני, שהזכיר את תזמורת המצעדים של הצבא הטורקי בגן אל מנשיה, בואכה שער יפו בימי ראשון. הם הציעו במחיר שווה לכל נפש משקה שאין מרווה ממנו, בכוסות שעברו מפה לפה באין שוטף. הכול במטליק, עשירית הפרוטה. בעיר ענייה כמו ירושלים כל צמא נטול פרוטה הלך ל'סביל', השוקת הציבורית, כדי לשתות חינם אין כסף מים דלוחים ובאותה הזדמנות גם להתענג על דיזנטריה.

חיילים טורקיים, נושאי רובים מכודנים הורידו זה עתה מן הקרון עריק נוסף. 'פ'ראר', שברח משירותו הצבאי, שירות קטלני בחולות סיני, שם חפרו תעלות וסללו מסילת ברזל להובלת גייסות במלחמה ההולכת וקרבה. לבושי קרעים נחשפו החיילים הטורקיים ללהט המדבר ביום ולקור מקפיא עצמות בלילה. מזונם היחיד היה פת קיבר עשוי סובין, לחם יבש ושובר שיניים. הם טבלו את הגושים המאובנים במי מעיינות מלוחים למחצה. עד מהרה בטנם צבה כילד אפריקאי בארצות הרעב, שגופו מצומק ורק הבטן נפוחה כאישה שכרסה בין שיניה. הם מתו באלפיהם. מוכי כפן, מצומקים כשלדים ופקוחי עיניים וחול המדבר כיסה אותם, כאישה מורדת השומרת סוד מאחורי רעלה.

עריקים ומשתמטים חפצי חיים חיפשו מקלט ברכבת שתוביל אותם אל החופש. כדי להטעות את לוכדי העריקים והמשתמטים היו שהתחזו לנשים. הם עטו רעלה שחורה שרק רשת דקה אפשרה להם לנשום ולראות במטושטש את ידם הקשה של הלוכדים. חלקם לבשו גלימת כמרים או נזירים, חלקם התהדרו בקומבז משי מפוספס של רבנים ואימאמים ואבנט בד רחב קשור למותניהם ולראשם טורבן מעורר כבוד. יש שהתחזו ליששים והדביקו על לחייהם זקן, שירד על פי מידותיהם. לוכדי העריקים קלטו במבט אחד את המתחזים ובה בעת עצמו עין וחלפו מעל פני כל מי ששימן את כף ידם בבישליק כסף עובר לסוחר. הם חשפו פניהן של כל הנשים המכוסות רעלה וראה זה פלא: בעלי השפמים העבותים שביניהן נחשפו ברבים באור מגוחך לקול צחוקם של הנוסעים – מי לא יצחק למראה 'אבו-שוּאָרֶב' בלבוש אישה? עתה הגיע תורם של בעלי הזקנים הלבנים שלא שמעו על מתן בקשיש. לוכדי העריקים נעצרו לידם ומרטו ברוחב לב ובשמחה את זקנם. נוסע כאוב, שזעק עד לב השמים, ניצל ונוסע מתחזה הותיר בידי הלוכדים את זקנו המזויף.

העריקים שנלכדו הולקו בו במקום על גבם החשוף בצליפות מגלב שורקניות, שהותירו את עקבותיהם הבלתי נמחים. המוכים זעקו ואין מושיע. הם נקשרו זה לזה בחבל ארוך, כבני ישראל היוצאים לגלות בבל.

אומרים כי בשער יפו הועלה הבוקר על גרדום מאולתר עריק, שנמלט יותר מפעם אחת מן השירות ולא היה בידו לשחד את השופטים והשוטרים, גורלו נחרץ במשפט שדה זריז ועם שחר נשלח לשכב עם אבותיו, לא קודם שגופו היטלטל על גרדום מאולתר. בשער שכם נתלו לפני יומיים שני עריקים, פלחים ערבים ששבו וברחו לחריש וקציר שדות המזרע ויש שהעיוז את הצאן שבאחו. הצופים המעטים שהתקהלו בשער יפו לראות את הרוגי המלכות המועלים על הגרדום, היו חלכאים ונדכאים, שברי אדם, כרותי גפיים ושתומי עין, מוכי שחין, יחפים וקרועי בגדים, שאפילו הצבא הטורקי, שכינס אל בין שורותיו כל זב וכל מצורע, מאס בהם. הצופים, האמונים על תמונות זוועה יומיומיות של תלייה והלקאה בפומבי, היו כבר אדישים למראה גוויות המיטלטלות ברוח. הם קשקשו בקופסה והושיטו יד לנדבה בפני קרוביהם של הנתלים וסיננו מבין שיניהם: 'צדקה תציל ממוות, צדקה תציל ממוות', 'אללה יעתיב' (ייתן לך אלוהים). הם ידעו כי הצדקה במקרה זה לא תציל ממוות. תושבי העיר הבינו אל נכון, כי מי שלא נתלה בשער יפו ייתלה בשער שכם ומי שלא ייתלה ויתגייס, ימות מוכה כפן וכרסו הנפוחה תתבקע בחולות סיני או בשערי באר שבע. מי שלא מת מרעב ימות מכולרה ומטיפוס. אומרים כי אכילת בצל מצרי שלם ושתית קנקן מים לאחריו הם סגולה בדוקה נגד המגיפה, אך לריח אין תקנה. ידיהם של הקברנים בירושלים מלאות עבודה יותר מכל בעלי מלאכה אחרים שאין דורש להם בימי משבר אלו. מי אמר שאין פרנסה בירושלים?

קולות האשכבה של המואזין, של הכומר ושל החזן התמזגו אלה באלה והתנשאו מעלה מעלה עם צלצול פעמוני הכנסיות עד שהיו לרקוויאם לעיר גוועת. המלאך הידוע לא הפלה איש. הוא לא הבחין בין עמים, לאומים ודתות. בתיאבון של מפלצת טרף כל מי שנקרה בדרכו וסיפק פרנסה לקברנים ולאומרי אשכבות. מיכאיל איוונוביץ, הנזיר הפרבוסלבי בכנסיית השילוש הקדוש במגרש הרוסים, ליטף את תלתלי הכסף שבעורפו והטיף: "אחים יקרים, למרות המלחמה והסבל בירושלים, הרעב והמגיפות, עדיין נולדים תינוקות בירושלים, כי לא ניחם אלוהים בעשותו את האדם".

ב

נוריאל, צעיר בן עשרים וחמש, חסון ושרירי, בנוי לתפארת, שוחר תגרות ומרחיק מעצמו אנשי זדון ביד ברזל. הוא היה פטור מגיוס בזכות הדרכון הרוסי שרכש מוואסילי ניקולאייב, פקיד הקונסוליה הרוסית, תמורת מטבע זהב של חמישה רובלים, מעוטר בראשו המזוקן של הצאר ניקולאי השני, ופטפוט קל ברוסית נרכשת, נקבע כי הוא רוסי מבטן ומלידה. אברמיאן הספר הארמני בשער יפו עיצב לו זקן ושפם של בן אצולה רוסי, החייט צ'צ'יק עיצב לו רובשקה עם צווארון רקום וחליפה של נכבד רוסי. רובן

הסנדלר תפר לו מגפי עור של בעל אחוזה רוסי. הצלם הארמני קירקויאן הנציח את המשפחה בצילום פספורט מרשים. מזל-טוב, רעייתו, בת היישוב הספרדי הישן בירושלים מדורי דורות, וחנה התינוקת שבחיקה זכו להיות רוסים בהינף הטבעת חתימה. מעתה ואילך הם היו רשומים בדרכון כגוספדין אלכסנדר אלכסנדרוביץ וסבטלנה פבלובנה ובתם בת השנה לָנָה. פקיד הקונסוליה עצם עיניו בעונג עילאי כשהחליק המטבע הזהוב אל תוך כיסו העמוק. כל צוות הקונסוליה עמד בתור לקבל בקשיש, בישליק לנפש. אוזניו החדות של נוריאל קלטו עד מהרה את הלשון הרוסית, שבה דיבר וסחר עם הצליינים הרוסיים שהגיעו לארץ הקודש. יום יום לאחר תפילת שחרית והנחת תפילין הוא מכר למוז'יקים נרות קודש ואיקונין של הצלוב וקנה מהם משפטים שלמים ברוסית, אפילו פתגמים קלט מפיהם. כפי שקלט ערבית, עברית ולאדינו ואפילו יידיש שמע הרבה והבין קצת. בוכרית למד מפי הבוכרים בשכונה. "מאיפה הבוכרית השוטפת בפיך?", נשאל פעם והוא השיב בלשונם: "הגברים הבוכרים מעולם לא לחשו. כל אשר היה על ליבם על האשה, הבנות והבנים, אמרו בקולי קולות. אוזניי היו כרויות תמיד לכל ציפור המוליכה את הקול. וכך למדתי את לשונם".

כשחלפו הלוכדים על פניו החיוורות העמיד נוריאל פנים כמי שאינו מבין טורקית, ערבית, עברית, לאדינו או יידיש, ככל בן ירושלים מצוי. הוא גלגל רוסית, מעט משפטים בעלי תוכן והרבה משפטים חסרי משמעות, ששינן לקראת הנסיעה והציג את הפספורט הרוסי החדש ובו תמונתו ותמונת מזל טוב וחנה בחיקה. לוכדי העריקים עברו לדום בפניו. הוא הבין אל נכון שבירושלים לא יוכל לפרנס את משפחתו ולהתגייס לצבא הטורקי ולמות לא רצה. אביה ואמה של מזל-טוב מתו במגיפה וברעב. שלושת אחיה שגויסו נעלמו בחולות סיני. כל ימי המלחמה שני אחיה הקטינים שוטטו למחייתם בין פחי האשפה ללקט קליפות של תפוחי אדמה מרקיבים. חלפו עוד שנתיים שלוש עד שאנשי חסד לקחו אותם לבית יתומים.

כל ירושלים דיברה על הבוכרים שעשו חיל בבוכרה היפה והיו לעשירי העשירים בעולם היהודי. ארץ זבת חלב ורובלים. משווקי רוסיה ייבאו הבוכרים אריגים, פרימוסים, נפט וריהוט יוקרתי ומשדות האוזבקים והטג'יקים ייצאו כותנה לרוסיה. הם ייבאו סחורות זולות מסין ומהודו ומכרו אותן במחיר מלא. ייסדו מנפטות כותנה, בתי חרושת לשמן ולסבון, קנו פקעות של משי וארגו אריגי משי משובחים בשלל צבעים, חיפשו נפט והקימו מכרות פחם. שלוש מהפירות הגדולות היו בבעלות החברות של משפחות דוידוף, ועדיאייב, פותיליחוף ומשפחות רבות אחרות. הכספים הרבים שהזרימו לבנייתם של שכונת רחובות הבוכרים והתרומות שתורמו למשולחים שהגיעו מירושלים העידו על עושרם. נוריאל נשבע כי במו עיניו ראה בביתו של הגביר מירזיוב תיבות של תפוחי-זהב מלאים מטבעות זהב: טאלר של מריה תרזה, ליד קרונה זהב עם דיוקנו של הקיסר פרנץ יוזף ותיבה מלאה מטבעות בנות חמישה רובלים זהב עם דיוקנו המזוקן של ניקולאי השני, ולצידם מטילי זהב סדורים

נדבכים נדבכים כלבנים בבניין מפואר, חתומים בחותם של 'בנק אוף אינגלנד' במשקל של אונקיה כל אחד. בכספם הרב הם בנו את שכונת רחובות – שכונה לתפארת עם הרבה מעונות קיץ שבהם מצאו מרגוע בחום הכבד של מדבריות מרכז אסיה. הם בנו יותר בתי כנסת מציבור המתפללים, כי מי שמכבד את עצמו אין כף רגלו דורכת בבית-כנסת של המתחרים שלו. הם בנו בתי הקדש לעניי העדה ובתי יתומים ותלמודי תורה וישיבות, ארמון למשיח צדקנו ותלו שלטי שיש שעליהם נחרט: "לא יימכר ולא יגאל עד בוא גואל". כבישים ומדרכות רחבים בתכנון של אדריכלים גרמניים ואיטלקים, שדרות עצי איקליפטוס עשירי עלווה, שוק מפואר וחנויות מכולת על כל צעד ושעל, חמאם לוהט, גימנסיה עברית. בעיר שתושביה חיים על 'חלוקה' – הבוכרים העשירים חיו חיי מלכים – אכלו ושתו וגידלו כרס של גבר בעמיו בכל סעודות המצווה, "ישיבה", שערכו לזכר אבותיהם ואבות אבותיהם. היו שנשאו צרה צעירה על העגונה המתבגרת שהותירו בבוכרה. מבוקשת במיוחד הייתה ספרדייה צעירה, כחולת עין וזהובת שיער, עורה צח כשלג ירושלמי בחורף קר. נוריאל, למרות גילו הצעיר, דיבר בשפתם ורכש את אמונם. הוא תיווך באדמות שקנה בעבורם. כל חלקה נמדדה לפי טווח זריקת אבן שיידה מידה אבנים מקצועי. משלא הגיע מיידה האבנים המקצועי הציע נוריאל לבעל הקרקע את שירותיו בחצי חנם. מוכר הקרקע ראה לפניו נער יהודי צנום, שספק אם השליך אבן הרחק מכפות רגליו. עד מהרה גילה בעל הקרקע את טעות חייו כשגילה שבתוך דוד הצנום מסתתר גולית הפלשתי, שרירי וחזק, שדמה למטיל דיסקוס יווני קדום. נוריאל סובב את זרועו ככנף טחנת רוח, פעם פעמיים ושלוש, ורק אז שיחרר את האבן שנישאה מעלה מעלה ובקשת גדולה נחתה הרחק עד שכמעט הכפילה את שטח האדמה הנרכשת. פניו של מוכר הקרקע התכרכמו. 'ואללה הדא שיטאן', באלוהים שזה שטן, אמר. הוא ניסה לסגת מן העסקה בתירוצים משונים וביקש שלא לראות בעסקאות הבאות את הצעיר המעמיד פני תם. בעבור עבודתו הנאה העניק הגביר מירזיוב לנוריאל טאלר אחד מבהיק של מריה תרזה וקרונה אחת מבהיקה של פרנץ יוזף, עשויים זהב טהור.

נוריאל שידך לאותם עשירים את היפות שבבנות ספרד. הוא הופיע בבית הורי הנערה בחליפה אירופית לבנה, תרבוש אדום שציציות שחורות מתנפנפות מאחוריו, נעלי עור לבנות מצוחצחות למשעי ושפם שכל בן המזרח היה מתהדר בו ובחודיו המורמים אל-על, כזנבות שני עכברים. בידיו סלסילת פירות עסיסיים ומלפפונים צעירים וקשיחים, בקבוק יין אדום של רוטל ובקבוק חצי רוטל של ערק זחלאווי. הופעתו העידה בו כי כיסיו מלאים. הוא ישב עם הורי הבתולה ושלף מן השרוול סיפורים משעשעים, מתוקים מדבש, ואגדות מופלאות על עושר דמיוני ועל גברים אצילי נפש, המיטיבים עם האישה והוריה. כיד הדמיון הטובה עליו סיפר להורי הנערה על בוכרי צעיר ורענן, עשיר כקורח המבקש את יד בתם. הוא איש טוב לב רחמן ומיטיב ולו ארגזים ושקים מלאי זהב. ההורים העניים, שהתקשו

לפרנס את משפחתם, היו בטוחים שבתם תגיע לארץ זבת חלב ודבש וחייה יהיו סוגים בשושנים, בעל אוהב ונדיב והכסף יזרום בין אצבעותיה כחול אשר על שפת הים. גם ההורים לא יידעו עוד מחסור ויחיו שנים של שובע וכבוד במוהר שיקבלו. הוא השקה את אבי הנערה בשליש כוס ערק ושני שלישים מים קרים שיצק מכד החרס, עד שקיבל 'חלב ציפורים' דמוי חלב. הוא צירף למשקה גם מלפפון קלוף, צעיר וזקוף, שעליו זרה מלח גס. ריח המלפפון במלח כריח השדה וריח ערק אניס, כריח העיירה זחלא שבלבנון, נסך שכרון חושים והעולם נראה יפה וטהור כאור שבעת הימים. כוסית נשקה לכוסית ועד מהרה פצחו הורי הנערה בשירי חתונה בלאדינו. נוריאל נתן גם הוא את קול הבס שלו והצטרף לשירתם, תוך שהוא מקיש באצבעותיו הזרזות על 'דרבוקה' עשויה חרס ועליה מתוח עור צבי ועל 'דויירה' בוכרית. דמוית כברה, עמוסה עיגולי מתכת מצלצלים. אט אט כל בנות החצר הקיפו את הטרובדור נוריאל בעיניים נוצצות גם הכלה המיועדת התקרבה אל השולחן ונעצה בנוריאל עיניים חושקות. הכול בטוחים היו שהחתן המיועד הוא נוריאל עצמו או לפחות עלם חמודות כצלמו וכדמותו. נוריאל צעיר, חטוב ובעל תווים כובשים, גלגל את זנבות שפמו וחיך מאוזן לאוזן וגומות חן שלו מרקדות על לחייו ועיניו בורקות. כטוב לבו של אבי הנערה במשקה כבר לא הבחין בין בוכרי עשיר לבין נוריאל הטוב והמטיב. נוריאל תקע את כף ידו הגמלונית בכף ידו של אבי הנערה והותיר בידו טאלר זהב טהור של מריה תרזה – מקדמה על חשבון המוהר. מי שלא ראה עיניים נוצצות של אב ספרדי שיכור עם טאלר זהב ביד לא ראה מחזה מעורר רחמים מימיו.

'אל' תאמרו בגת, אל תבשרו בחוצות אשקלון, ולבטח לא בירושלים על השידוך המופלא הזה, דרש נוריאל מהורי הכלה המיועדת, והוסיף: 'ראו גם ראו, ירושלים ידועה בהולכי רכיל הנהנים להביא דיבתם רעה ולהרוס כל חלקה טובה. ה'עפרית', השדים שרגליהם רגלי תרנגול, משאירים עם שחר עקבות. ה'לוס די אבאשו', אלה שמתחת לאדמה, שדים רעים אלה מקשיבים לשיג ושיח שלכם, ואז הבת נשארת בבתוליה והחתן מתעופף אל נערת חמד אחרת ואתם נשארים חסרי כול. ראו הוזהרתם'. ההורים חתמו פיהם ולא התירו לכלה המיועדת לפצות פה.

החופה נערכה כדת וכדין בחצר הבית, שריצפתו כוסתה בשטיחים טורקמניים ובפרוכות 'סוזני' רקומות בשלל צבעים. האוכל היה כיד המלך ואפילו כלבי הרחוב המשוטטים יצאו שבעים בדומה לכלבא שבוע, חותנו של ר' עקיבא. בליל החופה מצאה הכלה כרסתן מקריח, ששערות ראשו נדדו לגב, לידיים, לרגליים ולחזה ושיוו לו מראה מלכך של הר שער. הכלה דיברה לאדינו והוא ענה לה בוכרית. הוא גער בה והיא לא הבינה על מה ולמה. אומרים כי הכלה הצעירה פגשה עד מהרה את צרתה, שחרפה וגידפה אותה בכל שעות היום והלילה והיא וילדיה המבוגרים ממנה הפכו את הצעירה הספרדייה לשפחה חרופה שעשתה בעבודות הבית מבוקר ועד ערב ובלילה חיממה את יצועו של האיש שיצריו לא ידעו שובעה.

נוריאל גבה את חובו ביד רמה ומי שניסה להערים עליו ולהשתמש מתשלום מצא שהכלה המיועדת נעלמה ממש ערב החתונה. באישון לילה הועברה הכלה המיועדת בעגלה לדירת מסתור בבית ידידים בקולוניה 'מוצא', שבמבואות ירושלים. החוגגים הרבים אכלו ושתו והחתן המיועד חיכה עד בוש וראה את הקהל טורף את ממונו. המנגנים עברו עד מהרה מריקודי 'יָרִים יָרִים' טורקיים למנגינות 'תשעה באב' ואיכה ישבה בדד', עד שבעל השמחה אבל וחפוי ראש זרק למנגנים כמה מטבעות וגירש אותם מעל פניו. שליחיו של החתן המיועד התחננו בפני נוריאל השדכן להחזיר את הכלה המיועדת, אך הוא שב והעלה את המחיר בכל פעם שחזרו שליחיו של החתן המיועד. "מסרו לקמצן כי פתגם ידוע אומר כי 'ככל שתשמן התרנגולת כך תהיה צרה החלחולת'. רק לאחר שקיבל את שכרו ופיצוי נאות על עוגמת הנפש, הוחזרה הכלה המיועדת לבית בעלה הקמצן והחופה נערכה במעמד מניין.

ג

נוריאל האפגני נשא לאישה את מזל-טוב הספרדייה בדרך מקרה. מעשה שהיה כך היה: יום אחד נעלם מהארץ 'הבוכרי העשיר' שהבטיח הבטחות ולא עמד בהן. נוריאל נותר 'תקוע' עם ה'סחורה' ששילם בעבורה טאלר זהב על חשבון המוהר. חיפש קונה ולא מצא. כשמלאו לכלה ארבע עשרה אמרו לו הוריה 'אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן' ו'דיספואיס די פורים פלאטיקוס' – ואין משלוח מנות אחרי פורים, שפירושו בתולה זקנה שלאיש אין חפץ בה. יום אחד גילה שמזל-טוב לא רק יפה אלא גם מלאת חן והזמן החולף עלול לפגוע בטיב הסחורה שלו. בהיחבא נשק לשפתיה ומצא שהן מתוקות כדבש. נשק את שתי עיניה ואורו עיניו. הצמיד אותה אל חזהו ומצא נוחם ורכות לליבו. כוסות התה המתוק שהגישה לו כל אימת שביקר בבית הוריה ומבטה מלא התשוקה חיבבו אותה עליו כדי כך שבכל לילה חלם עליה שהם מפליגים בשניים בסירה קטנה בלב ים, פניה אליו ופניו אליה והוא חותר במשוטים ומבקיע מים אדירים בים גועש וכשהגיעו לחוף מבטחים גילה שהיא בהיריון. לאחר ספירת העומר נשא אותה לאישה והחתונה כיד המלך – הוגשו לקרואים אפילו עוגיות 'לָקַח' ולימונדה קרה ושקיות 'טול' ובהן שקדים מזוגגים וחלקום של 'חביליו' וצייר צייר את הכתובה ולבד מטבעת זהב הגיש לכלתו צמיד, ענק ועגילים כולם עשויים זהב בוכרי צהוב שקנה בכסף מלא מבוכרים עשירים.

נוריאל שנפשו יצאה לעסקים גדולים לא הבין את הבוכרים, המסוגלים לשנות את פניה של ארץ ישראל בבנייה ובתעשייה, אבל כל כספם קודש ל'ישיבות' זיכרון לאבות המשפחה שירדו לבור קבר לפני עשרות שנים. לא חלף ערב מבלי ששרו פרקי 'זוהר' במנגינות עתיקות יומין ואכלו פרוסות בשר קר 'יאכני', פלוב – אורז שמנוני רבוד בשר וטבול באלית כבשים, 'זיָה', צמוקים וגזר, דגי יפו מטוגנים בשמן עמוק וטבולים במי שום, צ'אלפאק – ריקים בפטרוסיליה ובמי שום, דושפירה, בצקונים ממולאים בבשר. בקבוקי ערק התרוקנו עם הרמת כוסות לנשמת הנפטרים שכללו את כל הסבים והסבתות מדורי

דורות. 'קאיונו', נשות חיל שידן בכול והן גם טבחיות מיומנות, בישלו בדודי נחושת גדולים מצופים בבדיל כמויות שיכלו להשביע שכונה שלימה. שקי אורז, טלאים, פירות וירקות. מרוב מצוות זיכרון היו עשירי העדה כרסתנים והתנהלו בכבדות עקב בצד אגודל. סעודות המצווה כמעט בכל ימות השבוע, בתי-כנסת מפוארים ומאוירים, בתי הקדש לעניים, חלקות קבורה על הר הזיתים, תלמודי תורה ובתי יתומים ומוסדות צדקה וחסד, מבני ציבור מפוארים ומעון מפואר למשיח צדקנו, עד שארגזי מטבעות הזהב ושקי מטבעות הכסף שלהם הלכו והצטמקו. חלוצי ההתיישבות בארץ ישראל אמרו להם כי באותו ממון שנשפך כמים יכלו לבנות את ארץ ישראל המורחבת, לרבות נמלים עמוקי מים לספינות קיטור, מפעלי תעשייה שבהם יופקו שמן כתית מרבבות עצי זית ותעשיית סבון כשרה למהדרין בעיני יהודים ומוסלמים כאחד, שאפילו הנפלוסים, צאצאי שכמ בן חמור, לא יוכלו להתחרות בהם. בכספם הרב יכלו לרכוש פרדסים מזרחה מיפו עיר תפוחי הזהב ולשגר את תפוחי הזהב של 'יפו' אל ארצות הקור, ואף לגדל מקשות של אבטיחים גליליים אדומים כדם שנחלי סוכר נשפכים מהם כנהרות גן עדן. פלחים יכלו לגדל למענם שדות דגן בעמק יזרעאל ובעמק הירדן ולרעות למענם עדרי צאן ובקר במורדות הכרמל, התבור והגלבוע. מי שבא למות בארץ ישראל ולא לחיות בה, אל יתפלא שעם ישראל חי על חשבוננו. ככל שבטנם הלכה וטפחה מרוב סעודות מצווה, הונם הלך והצטמק כדי כך שהשקים היו לשקיות וארגזי תפוחי הזהב המלאים מטבעות זהב הצטמקו לקופסות צדקה. הפיתוי להתעשר מהיום למחר גדול היה בעיניו של נוריאל, שבעורקיו זרם דם של הרפתקן, שמחליץ את ראשו ממקום שחכמים ממנו אינם נכנסים אליו. הוא החליט לנסות את מזלו. נטל את מזל-טוב, הספרדייה הקטנה שלו, ואת בתו חנה היפהפייה, שעדיין לא מלאה לה שנה, ויצא איתן לבוכרה. שם, כך נאמר, הבתים מצופים זהב והרחובות סלולים באריחי כסף והעצים מניבים מטבעות של זהב טהור עם דיוקנו המזוקן של ניקולאי השני.

ד

ירושלים הלכה והתרחקה. הרכבת התפתלה בנחל שורק וכבשה לה נתיב בעמק המישורי. באוויר עמד ריח של שדות ירוקים ואוויר צח, הרחק מזוהמת העיר שבין החומות. ריחות גרניים, רוזמרין וזעתר מילאו את הנחיריים. פרחי בר צהובים, סגולים ואדומים שימשו תפאורה. ציוץ ציפורים וצווחות טורפים התמזגו עם צפירות הרכבת ושקשוק הגלגלים. מסילה באורך 87 ק"מ ו-176 גשרים הפרידה בין ירושלים ליפו – השער לעולם ולחופש. במסלול המפותל היו מקורות מים, שהרוו צימאונם של הקטרים, ששיוועו לעוד ועוד מים. עצי איקליפטוס וברושים נכרתו בשיטתיות והיו לגזרי עצים. כמויות אין סופיות של גזרי עצים הושלכו מקרון השרות לתא הבעירה – מוקד האש הלוהטת, שהרתיחה את המים שבדוד עד שהפכו

לקיטור, שנדחס אל המנוע והתניע את הרכבת על המסילה במהירות הולכת וגדלה ואפילו לחמישים קמ"ש הגיעה בשיאה. מרכבת האש השחורה דהרה אל יעדה, לשם תגיע אולי בעוד ארבע שעות ואולי בעוד שש שעות, הכול תלוי במספר המבקשים לעשות את צרכיהם בחיק הטבע. הצפירות הבריחו בעלי כנף השמימה, צביים ושפני סלע נסו הרחק. עדרי צאן התפזרו לכל רוח והרועה נותר אובד עצות. צאן ללא רועה. ענן עשן התאבך מאחורי הקטר השחור והשחיר את פניהם של הנוסעים והעיק על נשימתם. אדי קיטור ריחפו כענן ונגררו אחרי הרכבת.

פרש דהר מאחורי הרכבת המזדחלת לאיטה. מהירותו של הפרש המיומן הלכה וגברה. עד מהרה הדביק את הרכבת ומסר לנהג הקטר איגרת ממנהל הרכבת בירושלים. הוא המשיך לדהור לצד הרכבת עוד כברת דרך עד שנהג הקטר קרא את האיגרת ושיגר את תגובתו. הקונדוקטור עבר בין הנוסעים וביקש מהם שלא לרדת במהלך עצירותיה של הרכבת. הוא סיפר כי שבוע קודם, בשעה שהרכבת עצרה באחת התחנות כדי למלא מים, נוסע מהכפר בתיר שכב על הפסים בתנוחת מרגוע. עד מהרה נרדם ולא חש שהרכבת יצאה לדרכה... נוריאל לא יכול היה להתאפק וקרא בנעימה של ההפטרה לאזניה של מזל-טוב: "והיה יעקוב למישור...כן יאבדו כל אויבך ה'....".

ה

מזל-טוב, אישה צעירה בת ארבע-עשרה בסך הכול, הייתה נרגשת מנסיעתה הראשונה ברכבת. היא הצמידה את שפתיה ואת לחייה לזגוגית חלון הרכבת עד שהיו לגוש בשר מרוח. היא נשאה בזרועותיה את חנה התינוקת בת השנה. ילדה צחת עור בעלת עיני איזמרגד ירוקות כעיניה של אמה. נראה שחלב האם השופע משדיה המלאים מזן אל זן עיגל את פני הקטנה וטבע שתי גומות צוחקות בלחייה שהשתלבו היטב עם עיניה הזורחות. היא בכתה כשגבר עליה הרעב או למשמע צפירות הרכבת, אך לרוב שמחה הייתה וצחקנית ושעשעה את הצליינים הרוסיים שחזרו עם אש הקודש לקהילותיהם. הצליינים נעצו עיניים בתינוקת אך הגניבו מבטים דווקא לעבר מזל-טוב.

"נוריאל, מיו מארידו קרידו, בעלי היקר, איך בארץ נידחת כמו ארץ ישראל שלנו סוללים מסילות ברזל לעגלות אש וגוזרים רעב על העגלונים האומללים? למה בני אדם מוותרים על דילי'אנסים? מחוסר מזון הסוסים מצטמקים ועצמותיהם בולטות מתוך עורם".

"רכבת מעצם בריאתה לא באה לשרת אזרחים אלא להוביל גייסות לחזית. בימי שלום משמשת הרכבת גם אזרחים. אני במקומך לא הייתי מרחם כל כך על העגלונים, ווילדע חיאס, חיות פרא, שזלזלו בנוסעים עד שנפלה עליהם המכה הקשה של הרכבת והאבטובוסים".

"מאיפה צמחה המילה המוזרה 'רכבת', המזכירה מחלות כמו שחפת, גרבת, רככת, דלקת, נזלת, גרדת, שעלת?", שאלה מזל-טוב.

"קרידה, אומרים כי אליעזר בן יהודה קרא לעגלת האש 'רכבת', לא אתפלא אם המילה המוזרה הזאת, ממשפחת המחלות, תיקלט על-ידי חובבי לשון עֶבֶר".

"לא הייתה מאושרת ממני היום כשנסענו לתחנת הרכבת בדילי'אנס, מרכבה כמו באגדות רתומה לשני שני סוסים לבנים. חשתי כמו נסיכה בספרים שאני קוראת. הדילי'אנס העלה תמרות אבק בדרכי ירושלים המאובקות. ירושלים על כיפותיה, צריחיה וגגותיה האדומים, יפה היא בעיניי וקשתה עלי הפרידה ממנה. כשעברנו ליד משכנות שאננים חשתי את עצמי גבוהה יותר אפילו מטחנת הרוח של מונטיפיורי ומטחנת הרוח היוונית".

"מיה אירמוזה קרידה, יפתי היקרה, אומרים כי באמריקה הזמן הוא כסף. הדרך לירושלים וממנה משובשת וחולפת יממה של ייסורים, משא ומתן מסוכן עם שודדי דרכים של אבו-גוש או הבדווים בוואדי אל-חרמין, המתנפלים על שיירות של צליינים נוצריים ועולי רגל יהודיים. גרוע מכול הנוסעים האומללים הדוחפים עגלה עמוסה במעלה הדרך, במקום שהעגלה והסוסים המותשים ישאו אותם. לא אחת עוצרים ללינת לילה בחאן של גזלנים או שותים פינג'ן קפה דלוח בחאן בבאב אל ואד. עד שמגיעים מיפו לירושלים חולפת יממה ואולי יותר וכאבי הגב והמותן נותרים חודש ימים כמזכרת עוון מהנסיעה בעגלה ומידם הקשה של ה'באלעגאלע' – בעל העגלה. אומרים כי העגלונים והשודדים מתחלקים לפעמים בשלל.

כשמונטיפיורי כבד הבשר הגיע לירושלים חסכו ממנו את מכאובי הדרך וויתרו על הדיליז'אנס, קשרו ערסל בין שתי פרידות דמשקאיות ומשה מונטיפיורי הישיש השמנמן והמפונק התערסל כל הדרך עד הגיעו לירושלים".

"ומי הקים את הרכבת? כמה רעש עושים השקשוקים והצפירות והעשן ממלא את הריאות".

'על יוסף ביי נבון כבר שמעת?"

"וכי מי לא שמע? אומרים כי עשיר מופלג הוא לא פחות מהבנקאי ואלרו ומקוקיה. אומרים כי כגודל עושרם כך מידת חסכנותם. הוא עשיר מופלג ואנו עניים מרודים. מה לו ולעניים קשי יום כמונו. לא זכינו אפילו למשש ולנשק את שולי גלימתו של איש חשוב כמוהו".

"רישיון הבנייה לרכבת ניתן לנבון הגביר בזכות היותו גביר נתין עות'מני המכיר את כל מסדרונות הממשל ב'שער העליון' בסטמבול.

בשנת 1881 החל לפעול להנחת מסילת הרכבת לירושלים. הוא ידע שהמכשול העיקרי הם השלטונות הטורקיים. מה עשה? – נסע לסטמבול והתגורר שם ארבע שנים, כשהוא מפעיל קשרים ולחצים בחלונות הגבוהים. מאמציו והשלמונים ששילם לכל זב ומצורע, לכל לבלר ולכל נשוא פנים נשאו פרי והוא קיבל 'פירמאן', זיכיון בחתימת הסולטאן לבנייה ולהפעלת מסילת ברזל מיפו לירושלים ל-71 שנים, וניתנה לו גם רשות לבנות קווים נוספים מיפו לעזה ולשכם. כשהזיכיון בידו חזר שמח וטוב לב לירושלים והחל ברוב תמימותו לחפש משקיעים, ללא הצלחה. מי עוד בירושלים יכול לממן מפעל אדיר זה? נסע לפריז והצליח למשוך משקיעים יהודיים מאנגליה ומצרפת ומערי אירופה האחרות. ההלוואות שלקח היו מקור לנפילתו. הן הכבידו על מצבו הכלכלי והוא נאלץ למכור את הזיכיון שהשיג לחברת בנייה צרפתית, שקנתה מידו את הזיכיון תמורת מיליון פרנקים צרפתיים. בניית המסילה נמשכה שנתיים וחצי וגבתה חייהם של הרבה פועלים מצריים אומללים שביקשו להביא לחם לביתם ומצאו בור קבר. ביום 26 בספטמבר 1892 למנינם הגיעה הרכבת הראשונה מיפו לירושלים. לא אשכח את החגיגה הנפלאה שנערכה לכבוד הרכבת. תזמורת המארשים של הצבא הטורקי, שניגנה להנאתם של תושבי ירושלים בכל יום ראשון בגן אל מנשיה לא הרחק משער יפו, בניצוחו של המנצח היהודי קובלסקי. המנצח הניף את חודי שפמו הרוסי שאורכם כאורך שרביטו של המנצח טוסקניני בלה-סקאלה במילאנו. המנגנים צעדו הלך ושוב לקול רעם התופים והחצוצרות ובלבלו כמידי שבוע בין רגל ימין לרגל שמאל ונגן הפיקולו הזריז הקדים את נגני הטרומבון. כל אימת שנגן המצלתיים התעורר מתרדמתו והקיש בשתי צלחות הנחושת, הנגנים הטורקיים המבוהלים החליפו צעד והמהומה הייתה רבה. מביני דבר ניסו לנחש אם מדובר במנגינות טורקיות או רוסיות או בעיבוד מטורף של

קובלסקי. בקהל הרב היו בוכרים כרסתנים ונהנתנים ב'ג'ומה' ססגונית וכיפות קונוס מוזהבות על ראשיהם, רקדו ושרו ותופפו על ה'דויירה' והנשים הבוכריות בשמלות משי פרחוניות רקדו בהנפת זרועות ובצעדים מדודים. תימנים שדופים עם חתימת זקן ופיאות מסולסלות תופפו על פחים וקיפצו כתיישים, כורדים רחבי גרם ואגן הופיעו בשרוואל, הכו בדרבוקת חרס ויללו ב'סורנה'. תלמידי ישיבה ורבניהם ממאה שערים שרו את 'שיר הכבוד'. כל בני ירושלים, זקן וטף, יהודים, נוצרים ומוסלמים, כהני דת של כל הדתות, קונסולים, החכם באשי בגלימת זהב ולצידם הקוואס, המלווה האישי, לבוש בחליפה של חיל היאנצ'רים ומטה גדול בעל גולת כסף בידו. הולם במטהו על המרצפת ומכריז בקולי קולות: "ותנו כבוד לתורה". נדמה שאפילו תינוקות הוצאו מן העריסה כדי לחזות ברכבת, שמגיעה אל עיר הקודש ירושלים תיבנה ותיכונן ומחבר אותה אל העולם הגדול.

הפלחים והפלחיות שמילאו את הקרונות בארגזים ובסלסילות ריקות השתלטו על כל סנטימטר פנוי. גם אוויר לנשימה בקושי נותר. בכפר בתיר ירדו הפלחים והותירו בקרון שאריות של פרי וירק רקובים. בכל כמה עשרות קילומטרים שבו ומילאו את דוד הקטר במי מעינות שנבעו בעמקים שבין הרי יהודה והרכבת המתינה שהמים יהפכו לקיטור ויימשכו את הקרונות.

הצליין שישב מולם לא הפסיק לנעוץ מבטים חומדים במזל-טוב, בעיקר כשחלצה שד להיניק את התינוקת חנה. היא השפילה מבטה כדי לא להיתקל בו. לבסוף גם פצה פה: "דבושקה, יש לך בת יפה, אבל את יפה שבעתיים", החניף הצליין. דמו של נוריאל געש. הוא ניסה להשתיק את הרוסי השתוי כלוט: Ты говоришь ерунду! (אתה מדבר שטויות!).

"ייבריי (יהודי), ממתי אתה נעשית רוסי? זקן רוסי וחליפה רוסית לא יעשו אותך רוסי. ביפו אני כבר אסגיר אותך לגוברנאטור של יפו ואקח לעצמי את אשתך היפה. נוריאל הבין כי צרה צרורה מחכה לו ביפו. לאחר מחשבה קצרה החליט לפעול. "אני נולדתי בפלסטינה, אבל אבות אבותיי נולדו ברוסיה. למה לנו להתווכח", אמר לו נוריאל ברוסית שוטפת במבטא ארצישראלי, לתדהמתו של הרוסי.

הגשם טפטף לאיטו וליקק את זגוגיות החלון הצפירות שחזרו ונשנו העירו את התינוקות שפקחה זוג עיניים חומות גדולות, הביטה שמאלה וימינה ופרצה בבכי. האם נשאה אותה בזרועותיה וקירבה לפיה של הפעוטה את פטמת השד. מזל-טוב הייתה אם צעירה, ספק אם כבר מלאו לה ארבע עשרה, נערה שהקדימה להבשיל, דקת גוף אך שדיה מלאים מזן אל זן. התינוקת מצצה בקול ועצמה את עיניה עד לצפירה הבאה של הרכבת.

'עוד שעתיים-שלוש נגיע לנמל יפו. הלילה נלון באכסניה יהודית 'דר אל יהוד' שהקים אג'מן מקושטא שר האוצר היהודי של הסולטן. יום אחד חשד בו במעילה וערף את ראשו. מאחורי מנזר הארמנים הנוצרי והמסגד המוסלמי, היה אתר יהודי שנקרא "דאר אל-יהוד" ("חצר היהודים"). המקום נרכש ב-1820 על ידי ישעיהו אג'מאן, יהודי עשיר תושב טורקיה. בעת ביקורו של אג'מאן בארץ הקודש, נוכח לדעת שאין אכסניה ליהודים ביפו ואין מי שידאג לקבל את פני עולי-הרגל היהודים. בעזרתו של תושב יפו יעקב מטלון, בנה בית בן שלוש קומות סמוך לנמל, אשר שימש אכסניה לעולים המתקרבים בדרכם לירושלים וכן שימש משכן ליהודי ירושלים שירדו לרחוץ בים מטעמי בריאות. הצוואר הכי רך ונוח לעריפה הוא הצוואר היהודי. אומרים כי המקום שורץ פשפשים. הורגים פשפש אחד וכל חבריו באים להלוויה. בבוקר נגיע לנמל ונעלה לספינת קיטור רוסית, היוצאת מיפו בכל יום רביעי. היא יוצאת מנמל אלכסנדריה, מגיעה ליפו, משם לבירות, איזמיר, איסטנבול ודרך הים השחור היא מגיעה לאודסה.

'מי חוץ מאיתנו נוסע בספינה הזאת?

'מגיעים אלפי צליינים העולים לרגל ובדרכם חזרה לאודסה מעמיסים על הסיפון מאות ארגזים של תפוחי זהב שלנו'

'היה לנו מה לאכול בדרך'.

באפיסת כוחות הגיעה הרכבת ליפו לעת ערב. נוריאל נשא על כתפו ארגז עץ גדול ובו המטען, מזל-טוב נשאה את חנה התינוקת שהביטה לכאן ולכאן כמגלה עולם חדש. הים התיכון היה כחול וצלול והשמים השתקפו במימיו הרגועים. בעיר הנמל יפו החיים עדיין רגועים אך הגחלת רוחשת. באופק עמדו אוניות שציפו לסחורה ולנוסעים. נוריאל והכבודה עשו דרכם אל האכסנייה.

ו

באביב אותה שנה הגיעו לנמלה של יפו שלוש אוניות עם צליינים – רוסים, יוונים, ארמנים ולטינים. מדריכי השיירות שכרו סוסים ופרידות ומשמר צבאי ליווה אותם מפני שודדי הדרכים. שודדי הכפר אבו-גוש היו הגרועים שבשודדים. הם עדיין שמרו על המסורת הקווקזית של אבות אבותיהם. אוי למי שפיגר מאחורי השיירה. שודדי דרכים היו מזנבים בנשרכים ובנחשלים מאחורי השיירה, בוזזים את רכושם בנוסף לדמי מעבר. המוז'יקים, האיכרים, הרוסיים שעלו לרגל היו טרף לשודדים בעלייתם לירושלים ובשובם ממנה.

נוריאל וחנה החליטו לחנות בבית קפה ביפו, לא הרחק מן השעון שנבנה לא מכבר במרכז כיכר השוק הגדול של יפו. הם נשאו עיניהם אל מרומי השעון וגילו מגדל נאה בן שלוש קומות ובראשו צריח אירופי, פעמון ושני שעונים משני צידיו. בעל בית הקפה שראה אותם בוחנים את המגדל סיפר להם: "מגדל השעון של יפו הוא אחד משבעה מגדלי שעון שנבנו בפלסטינה לציון חגיגות 25 שנות שלטון של הסולטאן עבדול חמיד ה-2, שחל בשנת 1900. לרגל האירוע נבנו למעלה ממאה מגדלי שעון ברחבי האימפריה העות'מנית. המגדל שלפניכם נחנך בשנת 1903. שימו לב לכבוד שהעניקו בוני המגדל לסולטאן, מארבעת צידי המגדל מוטבע החותם של הסולטן עבדול חמיד ה-2. כיכר השעון הוא מרכז שלטוני חשוב ביפו עירנו. כאן הסארייה, מקום משכנו של המושל, כאן מסגד מחמודיה ולחרדתם של פושעים כאן נמצאים בית הסוהר המרכזי ותחנת המשטרה של יפו".

מיקומה של עיר הנמל יפו על צומת דרכים היסטוריות הפכו אותה לעיר שוקקת, שבה התנהלו חיי מסחר, תיירות וספנות והפרדסים שבפרבריה הפכו אותה לספק של תפוזי 'יפו' הידועים בכל אירופה. חמישה קווי ספנות מבירות ואלכסנדריה הגיעו למימיה. ים של פרדסים ובוסתנים חבק ממזרח את העיר יפו בסוף המאה ה-19. ניחוח ההדרים נישא מן הפרדסים שבהם שגשגו זני השמוטי והוולנסיה, ששווקו לאירופה תחת המותג JAFFA. קליפתו הבשרנית של השמוטי האליפטי החזיקה מעמד טוב יותר בהפלגות ארוכות, וזקני יפו אומרים שהגיע עד אמריקה כשהוא טרי וריחני. הוולנסיה היה כדורי ועסיסי יותר, אך קליפתו הדקה נטתה להירקב במהירות.

מכיכר השעון יצאו שלוש דרכים יבשתיות עתיקות. ביפו נפגשו סוחרים, מהגרים ועולים ובעיקר עולי רגל נוצרים ויהודים. לשירותם הוקמו ביפו בתי הארחה וחאנים לאדם ולבהמה גם יחד. נוריאל ומזל-טוב ביקשו להגיע לחאן מנולי, בבעלותו של ארמני שבביתו התארחו. בחצר חנו כרכרות וסוסים ובמחסנים נשמרה הסחורה. הדיירים התגוררו בקומה השנייה שאווירה צח יותר ואין בה סירחון של הפרשות סוסים.

נוריאל נשא על כתפיו את ארגז המטען העשוי עץ, מזל-טוב נשאה את התינוקת הסקרנית על זרועה. הם נכנסו לאולם רחב מידות שתקרתו עשויה קמרונות. ליד הקירות נשענו ספות טורקיות רכות, מצופות קטיפה אדומה עם גדילים, על הרצפה נפרסו שטיחי פרס ואפגניסטן. על השולחנות הצרים והגבוהים עמדו עששיות נפט כבויות ולצידם שרפרפי עץ נמוכים. הנה כל הריהוט. מכל עבר נשמע בליל של שפות – ערבית, רוסית, יידיש, גרמנית ועברית. ישבו השניים וכרו אוזניים. בעל הבית הציג בפניהם את אשתו סילווייה, כלתו ובנותיו. הן הושיטו ידיהן לאורחים וקדו בסבר פנים יפות. עד מהרה הוגשה לנוריאל נרגילה מעלה עשן וקפה טורקי שהדיף ריח של הל התבשל על רמץ פחמים. הקפה הוגש בפינג'נים זעירים אותם מחזיקים בין בוהן לאצבע. חווג'ה מנולי קירב שרפרף קש ליד

שולחנם וסיפר להם על נפלאות עירו: "בדרככם מירושלים ודאי נשמתם את ריחות הפרדסים. במזרח משתרעים פרדסי תפוחי הזהב והלימונים, שכולם זהב טהור. יפו מפורסמת בעולם בפרדסים שלה ותפוחי הזהב הנושאים את השם "יפו", JAFFA הם פירות גן עדן וסגולה לבריאות טובה. גם האבטיחים הנמכרים בשווקי יפו גדולים ועגולים כפגז בתותח נפוליון, ירוקים מבחוץ ואדומים מבפנים והדבש ניגר מזוויות הפה עם כל נגיסה ואת הגרעינים השחורים יורים כבליסטראות מחלל הפה לחלל העולם. ודאי שמע אדוני, כי יפו שבין החומות הייתה מקור למחלות, ממש כפי שקרה בירושלים שבין החומות. רבים מן המהגרים היהודים שהגיעו בשנים האחרונות לפלסטינה בנו תחילה את ביתם ביפו וחיו בצפיפות גדולה. לימים יצאו מיפו ופנו צפונה אל אדמות הכורכר שאינן ראויות לגידול תפוחי זהב. האדמות היו בבעלותו של חלפן הכספים אהרון שלוש. ברצותו לקדם את רעיון הקמת השכונה היהודית החדשה, הקל על תנאי הרכישה: את הקרקע מכר בפחות משווייה האמיתי ובתשלומים נוחים לתקופות ארוכות. בגלל האיסור לרשום קרקעות על שמות של נתינים זרים ומתוך אמון בלתי-מסויג ביושרו ובניקיון כפיו של אהרון שלוש, הסכימו רוכשי הקרקעות שהן יישארו רשומות על-שמו גם לאחר שנבנו עליהן הבתים.

אומרים כי לפני כמה עשורים המושל הטורקי מחמוד אבן נבוט, בעל האלה, ישחקו עצמותיו, שברשעותו ובכוח זרועו נטל את ממונם של היהודים והנוצרים ובנה עיר לתפארת והקים אותה מחורבנה, בנה מסגדים ואפילו סביל, שוקת שאבניה נלקחו מעתיקות קיסריה ואשקלון, לשבירת הצימאון ביום שרב. ברכה גדולה לעיר הביאו הגרמנים שעשו חיל במלאכה, במסחר ובתעשייה. יפו חוברה לירושלים בקו טלגרף. הפרדסים הרבים מסביב לעיר הפיצו ריחות מענגים של פריחת הדורים ויפו הייתה לנמל הייצוא הגדול של ארץ ישראל של פרי הדר. ממש ימות המשיח. תוך כמה עשורים העיר הזעירה שבה חיו בדוחק כמה אלפי בני אדם הייתה לעיר ואם ובה ארבע רבבות אדם. הציונים הזילו מכספם ונטעו פרדסים ובוסתנים. בתי אבן לבנים גדולים פוזרים בין מדשאות דשא לצד חלקות ורדים. אחד הבתים הוא בית אל-עזי שנבנה לפני כ-150 שנה על ידי הגביר ח'ליל, שבעלותו כ-50 אלף דונם ו-30 כפרים יושבים על אדמותיו. בלילות ירח שועלים מיללים אל המשאבה השואבת מים מן הבאר ומזרימה מים חיים אל בריכת ההשקיה בקול תקתוק של אורלוגין שאינו עייף לרגע. פריחת ההדרים ריחם ממלא את הנחיריים, את הריאות ואת הנשמה ומשם ממריאים עם הבריזות פנימה אל ארץ יהודה.

הם עמדו משתהים מול מגדל השעון שזה עתה נחנך לציון חצי יובל לשלטונו של הסולטן עבד אל חמיד השני. אומרים כי יוסף מויאל, מעשירי הקהילה היהודית ביפו, יזם את הקמתו והשען והסוחר מוריץ שיינברג הציב ארבעה שעונים מכל רוחות השמים, חלקם

הראו את השעה האירופית וחלקם את השעון הערבי של ארץ ישראל. למרגלות מגדל השעון עמדו בטור ארוך העגלונים בקו יפו-ירושלים וחיכו לשווא לנוסעים. הפרשות הסוסים משכו להקות של זבובי אשפתות ירקרקים והסירחון נישא השמימה כענן של בואש. מי שסבל מעשן הרכבת הנוסעת ירושלימה סבל שבעתיים מסירחון הפרשות הסוסים המושכים את העגלות העושות דרכן לירושלים.

מזל-טוב נשאה את חנה הקטנה בערסל בד על גבה. סוק צלאחי, הבאזאר של יפו, הנושא את שמו של צלאח א-דין, כובש ירושלים מידי הצלבנים, היה מלא מפה לפה. גמלים, סוסים, חמורים ופרידות הובילו לשוק פירות וירקות, עופות וכבשים. קריאות הפלחים שהכריזו על פרי וירק בקולי קולות התמזגו עם קול נעירות החמורים וקריאות התרנגולים ההולכים לשחיטה. טל של שחרית כיסה את הפירות העסיסיים והעלה מהם נקטר של שדות טובים. בשוק המקורה פעלו סוחרי הבדים הססגוניים. ריחות של תבלינים – הל, קינמון, ציפורן וזנגוויל התלכדו עם ריחות הקפה שעלו מן הארובות ונישאו מעל הצריחים שהמואזינים קראו את המאמינים לתפילה. סוק א-דיר, בבעלות הכנסייה היוונית האורתודוקסית, התחרה עם סוק אל בטרק, שוק הפטריארכיה בירושלים. סוחרי תכשיטי זהב וכסף, בדי משי יוקרתיים, חלפנים ואביזרי נדוניה לכלה צעירה כבשו כליל את עיניה ואת ליבה של מזל-טוב שלא זכתה לכל אלה. בעזרת השם, שם בבוכרה נהיה עשירים מופלגים וקודם שנשוב ארצה ארכוש למענך צמידים, ענק ועגילים עשויים זהב בוכרי צהבהב. גם שמלות משי פרחוניות אקנה לך ובית יפה אבנה לך בירושלים שלנו. הרשים את שניהם יותר מכול בניין א-סרייה אל-ג'דידה, בית הממשל החדש, הסמוך למגדל השעון. דיליז'אנסים מפוארים בפתחו המשמשים כרכבי שרד לאדוניה של יפו. בפתחו ישבו ליד שולחנות זעירים כותבי בקשות. סביבם כרעו פלאחים ובדווים ופשוטי עם שאינם יודעים קרוא וכתוב, או שלא שלטו בלשון הטורקית הממלכתית. בפקודתם כתבו כותבי הבקשות בלשון צחה ובכתב רהוט איגרות למושל העיר וגוללו בפניו את מצוקותיהם. מנגד כתב כותב הבקשות איגרת אהבה לארוסה הנמצאת במרחקים וכיד הדמיון הטובה עליו כתב בכתב רהוט בקולמוס נוצה טבול בדיו אמרות שפר מלאות רוך, עונג וגעגועים מהאהוב שנפשו יוצאת אל יונתו בחגווי הסלע, בבת עינו. כותב הבקשות והגבר שבור הלב נסחפו לחופי הגעגועים והזילו דמעות כמים והמאזינים סביב הצטרפו והתייפחו כמקהלה שאיבדה את המנצח. בפתח המסגד הגדול של יפו עצרו נוראל ומזל-טוב ליד סביל סולימאן ושתו לרוויה. צליינים רוסיים, שאף הם חיכו לבוא הספינה היוצאת לאודסה למחרת היום, התלהבו מיופייה של התינוקת חנה בקריאות 'קרס'ביא קו'קלא', בובה יפה. מזל-טוב רחצה את פניה של חנה כ'סגולה נגד עינם הרעה של

המוז'יקים הרוסים'. הרוכלים הערבים בזו למוז'יקים הרוסיים, שקמצנים מהם לא היו בכל ארץ ישראל. הם הביאו עמם את מזונם – צנימים ושומן חזיר. תמורת ח"י רובלים הם נסעו בספינה לארץ ישראל וכבוד גדול לא הביאו. מכל עבר נשמעו טענות על מסעות הקודש של האיכרים הרוסיים ששתו ווודקה בלי חשבון. בעיר הקודש הסתובבו צליינים שיכורים, הוללים ללא גבול שפגעו בצניעות למורת רוחם של הנזירים. לבד מקניית נרות בכנסיית הקבר, איקונין של הצלב וקניית קני סוכר לא הוציאו המוז'יקים פרוטה אחת. הם לא שתו לימונדה קרה והעדיפו כחום היום לשתות מים מה'סביל'. נסיעותיהם מומנו ברווח נאה שעשו ממכירת פתילי סגולה אדומים שאותם הקיפו את עמוד מרים בזמן לידת ישו כסגולה נגד נשים המתקשות בלידתן, צלבים ואורחות גמלים עשויים עץ זית היו מצרך מבוקש בכפרי רוסיה. יש שגבו מחיר בעבור אש הקודש מירושלים ומי קודש מהירדן. ארץ זבת חלב ודבש, ארץ של עסקי אוויר לכל דורש.

בנמל הופעל מגדלור שמשך פתאים לאבדנם. סירות גדולות קישרו בין הרציף לבין האוניות בלב ים. סלעי המגור הגנו על העיר מפני שודדי ים, שספינות המשחית שלהם התנפצו אל סלעי יפו. רק הסוורים של יפו, בריונים חסונים ושרירניים, אלימים ומטילי מורה, חבושים תרבושים אדומים ומכנסי שרוול רחבים, ידעו להשיט בתושייה את סירותיהם בין הסלעים. מי שציפה שאנדרומדה הכבולה בשלשלאות ברזל תצא לעזרתו מן הסתם לא שמע על מאהבה פרסאוס שדהר על סוסו המכונף, נעץ קלשון במפלצת ששמרה עליה ושיחרר את אנדרומדה מכבליה. הסוורים הביטו בסלע אנדרומדה וגלגלו את חודי השפם שלהם בבוז. הם שלחו יד ברכוש העולים לארץ והיורדים ממנה ונשאו על זרועותיהם את הנשים היפות וצחות העור ומיששו כבני חורין פינות נסתרות שהצנעה יפה להן.